

Een en al verwarring: een etymologische wereldreis

alla peeters en mari janssen

In iedere taal bestaan er concepten die kenmerkend zijn voor de cultuur, maar die gek genoeg niet van inheemse oorsprong zijn. Neem bijvoorbeeld de Nederlandse ‘tulp’. Naast kaas, molens, grachten en klompen is de tulp een van de symbolen waarmee ons land wordt geassocieerd. Dit woord is echter niet Nederlands maar is afgeleid van het Perzische *doelband*, dat ‘tulband’ betekent. De kleurrijke bloem werd in Europa geïntroduceerd door de Oostenrijkse ambassadeur van Turkije. Een ander product dat met Turkije geassocieerd wordt, is *turkey* ‘kalkoen’, die een grote rol speelt in de Amerikaanse traditie van Thanksgiving. Het Nederlandse woord *kalkoen* verwijst naar de Indiase stad Calicut (het huidige Kozhikode), hoewel deze vogels niet in India maar in Midden- en Noord-Amerika werden gefokt en van daaruit in 1524 naar Europa werden gebracht.

Rond deze tijd maakten Europeanen ook kennis met een inmiddels niet meer weg te denken drankje: thee. In India, Iran, Turkije, Rusland en zelfs Portugal beter bekend als *chai*. Dit is een benaming die je tegenwoordig bij elke hippe koffientent op de kaart tegenkomt, en dan het liefst in de pleonastische combinatie *chai tea*. De verwarring is ontstaan doordat

deze benamingen aan verschillende Chinese dialecten ontleend zijn. Hoe dan ook is de invloed van thee/chai op de wereldcultuur enorm. Zo kan gesteld worden dat thee iets is dat wel degelijk is overgenomen, maar dat door allerlei verschillende culturen eigen is gemaakt. In Japan bestaat een thee-ceremonie, de gemiddelde Engelsman krijgt ontwenningverschijnselen bij een zondagmiddag zonder *high tea* en Rusland heeft de samowar (Ruslands eigen nationale ‘waterkoker’) uitgevonden om zo veel mogelijk thee te kunnen drinken. Maar dit valt allemaal in het niet bij de strijd van Amerikaanse kolonisten om hun onafhankelijkheid van de Britse kroon. Iedereen met een beetje hart voor geschiedenis kent het verhaal van de Boston Tea party. Wie had kunnen bedenken dat een rustgevende drank uit Azië voor zoveel commotie zou zorgen in Amerika! Verwarring, een en al verwarring!

De talrijke benamingen voor aardappelen roepen ook verwarring op: de aardse knollen die gelukkig geen politieke revolutie maar wel een ware voedselrevolutie hebben veroorzaakt. Weinig importproducten hebben zoveel invloed op ons dagelijks leven gehad of zoveel verschillende namen gekend als deze knol. De aardappel werd in de 16e eeuw vanuit Zuid-Amerika in Europa geïmporteerd onder de naam *patata*, afkomstig uit het Spaans. De Spanjaarden hebben deze naam zelf op ‘creatieve wijze’ ontleend. Het is een mengsel van het woord *papa* ‘witte aardappel’ uit het Quechua (gesproken door de Inca’s) en *batata* ‘zoete aardappel’ (uit een van de Indiaanse talen uit de Caraïben). Deze kruisbestuiving resulteerde in het woord *patata*, vervolgens door de Fransen overgenomen als *patate*.

De Duitsers kozen voor een andere route: zij ontleenden hun benaming aan het Italiaans. Het Duitse *Kartoffel*, van *Tartuffel*, is afgeleid van het Italiaanse *tartufolo* ‘truffel’ dat zijn oorsprong kent in het Latijnse *terraturber*, letterlijk ‘aardknol’,

de naam die gebruikt werd voor deze gastronomische delicatesse. Het Duitse woord *Kartoffel* is klakkeloos overgenomen door de Russen. De omringende volkeren, zoals de Polen, Wit-Russen en Litouwers hebben daarentegen naar het Latijn gekeken. Het pas geïntroduceerde importproduct kreeg in het Groot Pools-Litouws vorstendom, Rzecz Pospolita, de naam *bulva* of *bul'ba*, afgeleid van het Latijnse *bulbus* 'ui'. Later bedachten de Polen een eigen benaming: *ziemniak*, naar het woord voor 'aarde'. 'Aarde' zit ook in het Nederlandse *aardappel*, hoewel *aardappel* oorspronkelijk gebruikt werd voor komkommers en pompoenen. De Wit-Russen gebruiken nog steeds *bul'ba* voor de aardappel, die zij in vroegere tijden zagen als een duivelse appel maar tegenwoordig als hun nationaal product beschouwen. Wit-Russen noemen zichzelf niet voor niks *bul'basji* wat 'aardappelmensen' betekent.

U ziet het: een hele wirwar aan benamingen. Het is een verwarrend gegeven dat een geïmporteerd product van zijn oorspronkelijke naam wordt ontdaan zodra het de grenzen overgestoken is. De weg die de aardappel heeft afgelegd, levert ons het bewijs dat het land van herkomst niet altijd zijn stempel drukt op de benaming. Vanwege de mondialisering zijn wij vandaag de dag veel meer gewend om begrippen onaangepast over te nemen in onze taal. Het gebruik van anglicismen (en het niet bedenken van eigen woorden) getuigt juist van deelname aan de wereldcultuur!

Waar de aardappel een grote afstand van Zuid-Amerika naar Europa heeft afgelegd en grote verscheidenheid aan namen heeft gekend, zijn er ook interessante verhalen dichterbij huis te vinden, op ons eigen continent. Neem *taiga* 'uitgestrekt en koud naaldwoud' of *toendra* 'boomloze steppe in het noorden'. Waarschijnlijk kent u deze begrippen een Russische oorsprong toe, gezien de uitgestrekte gebieden die in het noorden van Eurazië liggen. Dat klopt, maar ook de Rus-

sen hebben deze woorden aan hun burens moeten ontlenuen, hoewel er geen zekerheid bestaat over welke burens dat precies waren. De wortels van het woord *toendra* liggen hoogstwaarschijnlijk in het Finse *tunturi* 'hoge berg zonder bos' of *tundar* 'berg' uit het Sami. Toch kent Finland geen toendra-gebied. Ook het woord *mammoet* is oorspronkelijk Russisch, ontleend aan Altaïsche talen waar het 'beer' betekende. Een mammoet lijkt echter helemaal niet op een beer. Verwarring volgt op verwarring ...

Soms zijn de geschiedenissen van volkeren duidelijk terug te vinden in woorden. In weinig talen heeft het Nederlands zo veel sporen achtergelaten als in het Russisch. Dit is het gevolg van de reizen van de machtige tsaar Peter de Grote naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, waar op dat moment de scheepvaart in bloei was. Samen met schepen en zeelui reisden er ook verschillende woorden mee terug naar Rusland. Meestal werden die op het gehoor overgenomen en aan het Russisch aangepast. Vandaar allerlei verbasteringen, zoals sloep – *sjlyupka*, broek – *bruki*, halsdoek – *galstuk*, pantoffel – *tufel*. *Gamak* spant de kroon, afgeleid van hangmat, maar totaal verkeerd verstaan en uitgesproken.

Woorden vertellen ons een verhaal van de verre reizen en grote ontdekkingen waar ze getuige van zijn geweest. De oorspronkelijke geschiedenis is echter soms niet meer te achterhalen door het feit dat al deze exotische en minder exotische begrippen en objecten onderweg hun naam hebben veranderd, of verloren, en een nieuwe naam hebben aangenomen.